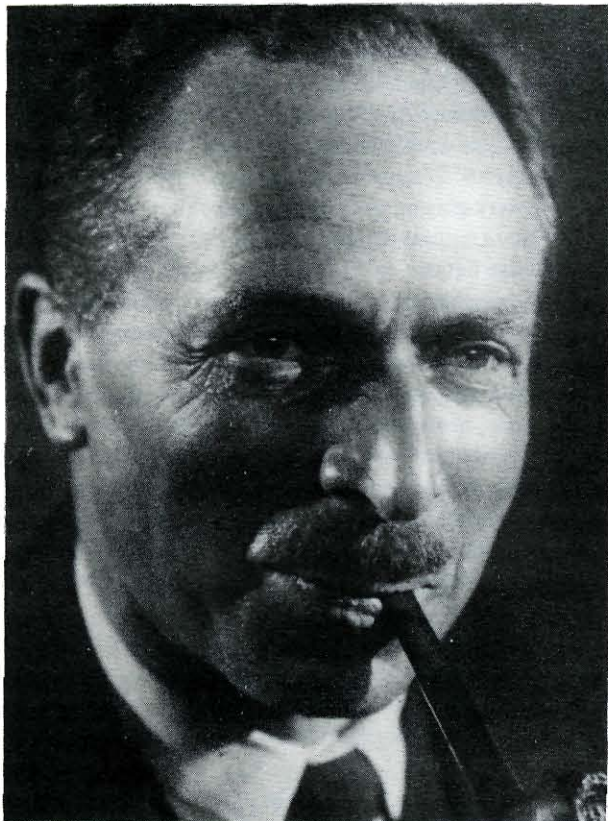

HENDRIK DE MAN IN ZWITSERLAND.*

Hendrik de Man, op het hoogtepunt van zijn loopbaan, 1936.

Vanwege de heer Frank Bolsius ontvingen we het hierna volgende verhaal over de laatste levensjaren van Hendrik De Man. De tekst behoort tot de literaire nalatenschap van schrijfster Yvonne De Man, de zuster van Hendrik en moeder van Frank Bolsius. Yvonne De Man beschrijft hier de moeilijke jaren die Hendrik De Man als banneling in Zwitserland heeft doorgebracht.

Nadat De Mans' pogingen om onder de hoede van de Duitse bezetter een sterk monarchaal regime in België te installeren schipbreuk liepen, koos hij zelf in 1942 voor een vrijwillige ballingschap in de Haute-Savoie.

Tegen het einde van de oorlog voorzag hij de politieke en juridische problemen die hem te wachten stonden en week in 1944 uit naar Zwitserland, waar hij van politiek asiel kreeg. Daar bracht hij zijn laatste jaren door aan de zijde van zijn jongere Zwitserse vrouw, echter als politiek vluchteling én verschoppeling. De herinnering aan Hendrik De Man werd door zijn oude partij, die hij bij het begin van de oorlog had trachten te ontbinden, intussen ook uit het geheugen gebannen.

Zijn persoonlijke en politieke herinneringen heeft Hendrik De Man in een aantal uitgebreide autobiografieën beschreven (1). Van zijn laatste jaren is echter bijzonder weinig geweten. We brengen daarom graag dit verhaal, geschreven door een zuster, die haar broer wel zéér hoog in het vaandel droeg.

YVONNE DE MAN.

Yvonne de Man.

Geboren te Antwerpen 3 december 1894. Overleden te Hoeilaart 10 september 1981. Zuster van Bob en Hendrik De Man. Echtgenote van Gust De Muynck. Kleindochter van de Antwerpse dichter Jan Van Beers en Frederika Mertens, dochter van de Antwerpse stadsbibliothekaris.

Op jeugdige leeftijd begon ze te schrijven: in blaadjes van de Arbeidersbeweging, in tijdschriften van de Centrale voor Arbeidersopvoeding, in Volksgazet, in Vooruit, later ook in De Stem der Vrouw. Ze was zeer actief als medeoprichtster van en leidende figuur in de Arbeidersjeugdbeweging en heeft gedurende een korte periode (1936-1939) voor de B.W.P. een mandaat als provincieraadslid uitgeoefend.

Haar eerste literair werk was de uitgave van "Frankie", een kroniek over haar vierjarig zoontje in het tijdschrift Groot Nederland in april 1930.

Haar eerste roman verscheen in 1953. "Ons dagelijks brood", de lotgevallen van een huisvrouw van Antwerpen tot Manhattan. Het boek "Een vrouw met name Suzanne" verscheen in 1956 en was een antwoord op de roman van Marnix Gijsen "Joachim van Babylon". In 1960 verscheen "Dag faun. Pompei en zijn schoonheid als uiting van levenskunst." In 1965 volgde "Voor Klaartje" geschreven voor haar kleindochter Clairette. Met het personage Raf heeft Yvonne zichzelf beschreven. Op de achtergrond staat een bijfiguur, de vriend Jan Deridder, in wiens trekken men al spoedig Hendrik De Man herkent.

In 1969 kreeg Yvonne de "Prijzen van de Provincie Antwerpen" voor haar gezamenlijk literair oeuvre.

Er bestaat nog een onuitgegeven roman "Lady Stanhope achterna" over Libanon in de jaren '60 en een tiental onuitgegeven verhalen, waar "De banneling" deel van uitmaakt. (G.V.G.)

De banneling

De bedoeling is om hier een aspect van Rik de Man te belichten dat minder bekend is, ten behoeve van hen die, achter de ideologische vernieuwer en de schepper van het ethische- en het kultuursocialisme, ook de MENS zoeken.

Zijn levensloop is niet moeilijk te volgen aan de hand van "Herinneringen" en, gedurende zijn kluizenaarschap in Haute - Savoie, van "Cahiers de ma Montagne". Tot hij, na een verblijf van 3 jaren, zijn berghut verliet om over de Zwitserse grens te trekken. De peripetieën van deze tocht heeft hij nooit in bijzonderheden beschreven. Wel heeft hij ze aan enkele intiemeren verteld. Hij wilde de mensen, die hem geholpen hadden, niet in het gedrang brengen: hij was immers een politiek vluchteling. Wel mag ik verklappen dat het een reeks dolle avonturen is geweest, waarbij zijn leven herhaaldelijk op het spel stond. Hij moest, te voet, het gebied doortrekken waar verschillende groepen maquisards, toen in volle represaillewoede, een ware chaos hadden geschapen.

Zwitserland gaf hem asiel in een kleine gemeente die hij voor eerst niet mocht verlaten. Gelukkig was daar een dominee die zijn boeken ter beschikking van de banneling stelde. Zij werden vrienden.

In dominees woning leerde Rik de vriendin van de vrouw des huizes kennen. Het werd een idylle tussen een man van zestig en een vrouw van bijna veertig.

Rik was een kloeke zestiger. Zijn levensjaren, al waren zij nog zo rijk gevuld en bewogen geweest, hadden schier geen vat op hem gehad: hij had altijd veel aan sport gedaan en een sober leven geleid. Bovendien ging er van zijn persoon iets uit dat de vrouwen imponeerde en tegelijk aantrok. In de eerste plaats de intelligente vrouwen die, zonder daarom blauwkousen te zijn, in een man vooral het verstand en de karaktersterkte waardeerden, gepaard aan een latente tederheid die, voor de fijnbesnaarden, toch voelbaar was.

Rik was geen schoonheid. Maar elke gelaatkennner kon de geestesadel en de vastberadenheid op zijn wezen lezen. Zelfs als baby, zoals hij gekiekt werd in zijn kanten kleedje, met kromme beentjes en gebalde vuistjes, wordt zijn wilskracht reeds verraden door zijn scherpe blik, de opengesperde neusvleugels en de ernstige plooi om zijn mondje. De jonge Zwitserse vrouw werd spoedig zó diep verliefd als alleen een vrouw kan worden, die nog ongerept voor het leven staat.

Zij heette Vali von Orelli. Was het de kleine v die, in ons land, de kwatongen aan het roeren bracht? Men vertelde dat Rik een schatrijke adellijke Zwitserse dame aan de haak geslagen had. De waarheid was heel anders. Vali had haar jonge jaren gesletten bij haar zieke ouders, daarna bij haar zieke broer. Zij bleef

alleen achter, in haar flatje te Bern. Daar namen de jonggehuwden hun intrek, in de kleine, lage kamers, met zicht op de dakgoot. Zij zagen er beiden als reuzen uit in deze benepen ruimte.

Vali had zich wonderwel aangepast aan Rik's overweldigende werkdrijf, zijn soms scherpe ironie, zijn humor, zijn kolderpraat, zijn vluchten in de natuur, zijn liefde voor de visvangst. Hij was haar god. Het is merkwaardig hoe de vrouwen, die van Rik gehouden hebben dit allen (en ze zijn talrijk!) met volle overgave hebben gedaan. Zelfs daar waar de liefde niet wederzijds was of alleen met vriendschap werd beantwoord. Is het misschien eigen aan sterke personaliteiten om rondom zich een sfeer te scheppen waar geen lauwe gevoelens kunnen bestaan? Toen ik, op de noodlottige dag van 20 juni 1953, vernam dat beiden een ongeluk was overkomen, heb ik in mijn binnenste gehoopt dat zij hem niet zou overleven. Ik weet het zeker: zonder haar Rik zou het leven voor Vali geen waarde meer gehad hebben. Zij heeft hem, een paar uren later in de dood gevolgd.

Wat waar was voor de liefde was ook waar voor de vriendschap. Rik heeft vrienden gehad, die hem trouw bleven door alle tribulaties heen, ook waar zij het niet met hem eens waren. Maar hij had ook vijanden, die hem een felle haat toedroegen. Ik heb altijd gevreesd dat één dezer dwazen hem eens zou neerkogelen. Hijzelf achtte dit ook mogelijk. "Ik hoop in ieder geval in mijn schoenen te sterven!" heb ik hem horen zeggen.

Te Bern hebben Rik en Vali harde tijden gekend. Vali hield een dagboek. Daarin vinden wij, op elke Zaterdag van de Bernse periode de melding: "pot-au-feu B.B.B." Dit betekent Bahnhof Buffet Bern. Voor één Zwitserse frank kreeg men daar een grote soepkom met groenten en stukken vlees, en brood ad libitum. Het was de enige dag dat zij zich vlees konden veroorloven.

Rik werkte toen o.a. aan zijn "Jacques Coeur". Vali fungeerde als typiste en sekretaresse. Zij leefden daar, onder de pannenen, in een eigen wereld waarin gebrek aan alles en nog wat geen rol scheen te spelen. Toch waren enkele getrouwen, in het moederland, bekommerd. Zij stelden er een eer in regelmatig een penning te storten, ook enkelen, die zelf niet rijk waren. "Wat betekent dit beetje aardse slijk in vergelijking met wat ik hem te danken heb?" zegde één hunner.

Het paar verhuisde dan naar Splügen, een schilderachtig Engadiner boerendorpje. De Rijn vloeit daar als een snelle, ondiepe bergstroom: ideaal voor Rik de forellenvisser. Zij bewoonden enkele kamers in een oud boerenhof. Alweer onder het dak. Er was een grote gemetselde kachel, afgedekt met een groen-dooraderde platte steen. Rondom dit monument liep een houten bank. Hier was het leven iets gemakkelijker. De vissen, de paddestoelen, de wilde vruchten brachten afwisseling in de maaltijden. Beiden waren dol op bergen, op skiën. Vali noteerde: "Rik is vrolijk, zingt en schertst, ziet er jong en

overmoedig uit". Daarmee was alles goed. Verder: "Van tante Rösi een enorme koek ontvangen. Van de L.....s een pak met spek, worst, conserves, enz...

Een Zwitserse vriend schonk hen zijn afgedankte auto, een kleine Topolino. Het had nukken. Het is in dit wagentje dat zij het leven lieten.

In de lente van 1950 verhuisden zij naar Greng aan het Murtenmeer. Het huisje maakte deel uit van het Laubscher pachthof. Eigenlijk was het een verdieping, die opgetrokken was boven de varkensstal. Het was klein, maar netjes. Er was zelfs een badkamer. De bewoners van het gelijkvloers waren wel wat hinderlijk. Zij waren luid en onwelriekend, vooral wanneer de pachter hun voedsel kwam koken en opdienen. Op dit uur was het onmogelijk bij Rik en Vali een venster open te zetten. "Maar wij genieten van de warmte die, via de schouw, bij het koken van het varkenseten, in ons flatje dringt. Wij besparen aldus op het stoken", meenden zij.

Vali schreef in haar dagboek: "Wij zijn geestdriftig over onze nieuwe woning. Het landschap is wonderschoon en weldoend rustig. De fruitbomen bloeien onder onze vensters. Daartussen zien wij het glinsteren van het meer."

Voortaan wisselden de meldingen over Rik's verwoed werken af met beschrijvingen van de omgeving, die waarlijk idyllisch was. De wandelingen boden telkens nieuwe bekoringen. Er werden champignons gezocht en gedroogd (voorraad voor de winter), bessen geplukt voor gelei en bloemen voor de versiering. Er stonden altijd bloemen op Rik's schrijftafel.

Zij kregen de beschikking over een stuk grond, een voorschoot groot, om een tuintje aan te leggen. Henriette Roland – Holst zorgde voor zaad en bloembollen. Wij brachten dahliaknollen, die de naam droegen "Minister De Man". Ze zijn voorzeker naar een ander genoemd merkte Rik op, "maar zeg het niet aan Valike. Het zal haar zo'n plezier doen!"

Aan de oever van het meer stond een bungalow, eigendom van een Zwitserse dame, die er zelden verscheen, maar Rik haar roeiboot leende. Hij werd de "Julia" genoemd, vraag me niet waarom. En nu maar vissen.

Vali noteert: "zes-en veertig visjes schoongemaakt en als petite-friture genoten". Dikwijls deden ze ruilhandel met de Laubschers. Voor vis (voor grotere dan) kregen ze melk, eieren of boter. De Laubschers waren brave mensen. Zij zullen wel gemerkt hebben dat "Herr Professor" (hij schrijft immers boeken, dus...) het niet breed had. Telkens er een varken geslacht werd, gaven zij hem, in ruil voor de afval van het huishouden, worsten en spek. Op Paasdag, hadden de Laubschers gekleurde eieren in het tuintje gelegd.

Hendrik de Man in 1937 (foto Fulgur, Parijs).

Urenlang kon Rik, met de Julia, in het oeverriet op de loer liggen om het leven van het waterwild na te gaan. Ik herinner mij zijn vreugde toen wij samen de roerdampen bij hun liefdedans verrasten. Vanaf de Julia, was het ook heerlijk om, ver van de oever, midden in het Murtenmeer, te duiken en te zwemmen.

Rik's veroordeling was in 1946 gevallen, als een bliksem uit een blauwe lucht. De zachte, volgzaam Vali had zich een onvervaarde en onverzettelijke amazone getoond, toen Rik de wil te kennen gaf zich naar België te begeven. Zij koesterde een heimelijke wrok tegen het land dat haar idool zou gevangen zetten. Rik liet geen gelegenheid voorbijgaan te betogen dat er ook andere Belgen waren. Toch vrees ik dat zij de bezoekers, die van bij ons kwamen, als uitzonderingen bleef beschouwen, hetgeen ze misschien wel waren. Zij waren niet talrijk. Eens kwam er een jong paar op huwelijksreis. Een andermaal was het een hooggeplaatst militair, incognito. De oude Henri van

de Velde kwam ook op bezoek. Het was voor Rik, telkens een feest, om oude herinneringen op te roepen, allerlei te bespreken en liefst in het Vlaams. Te Splügen zowel als te Greng loepeerden de gasten in een hotelletje en Rik fungeerde als gids. Hij kende de streek als geen ander, zowel wat de fauna als de flora betreft, het historisch verleden als de folklore. Een wandeling met hem, langs de Murtensee, en men kende de voorhistorische paalwoningen (de palen zijn nog zichtbaar onder het water), de nederlaag van Karel de Stoute en de legende van het Boergondiërs bloed, dat nog steeds het water kleurt, (door een rode algen te verklaren) in alle bijzonderheden.

Rik had veel vrienden in de streek van Greng, vooral onder de pachters en de wijnbouwers. "Waar men wijn wint, zijn de mensen vriendelijk", zegde hij. Hij had zijn genegenheid voor de medemens niet verloren. Zijn hart ging naar de eenvoudigen en liefst naar deze, die dicht bij de natuur stonden. Hij was een goede weerprofeet en werd als dusdanig geraadpleegd.

De winter was telkens hard voor de kluizenaars aan de Murtensee. Het meer trad regelmatig uit zijn oevers, bedekte de hellende boomgaard en omringde tenslotte het huisje, zodat men er met de Julia moest heenvaren. Het gebeurde dat het water in de varkensstal drong. "Wij zullen de varkens boven laten komen", had Rik gedreigd.

Rik was dol op dieren. Hij zorgde dan ook voor al de vogels die door de winter te lijden hadden. De zwanen aten uit zijn hand. Er was ook een half-tamme ooievaar, die verkozen had daar te blijven, liever dan warmere streken op te zoeken. Hij werd door een onverlaat neergeschoten. Rik diende klacht in en de schuldlige kreeg gevangenisstraf. Toen Rik echter vernam dat er een vrouw en kleine kinderen achterbleven, bewoog hij hemel en aarde, tot de dierenbeul weer op vrije voeten was.

Op Nieuwjaarsdag 1951 schreef Vali: "Wij hebben beide het zalige gevoel van de komende lente gehad, toen eindelijk een zonnestraal doorbrak! Meteen hoorden wij een wonderbaarlijk concert: de ijslaag op het meer was doorgebroken en de schollen werden door de golven op elkaar geschoven en verbrijzeld. Het klonk alsof talloze kristallen luchters tegen elkaar rinkelden". Ze vonden beiden soms in de meest benarde omstandigheden, een element van schoonheid.

De winter was altijd guur en lang. "Elf graden op Rikske's kot. Hij werkt in zijn winterjas en met een shawl om het hoofd", schreef Vali. Want het werk moest doorgaan. Rik maakte tussendoor vertalingen, terwille van den brode. Hij schreef talrijke essays en artikels. Hij werkte aan de franse versie van "Jacques Coeur", aan "Gegen den Strom", aan wat eerst heette "The age of Fear", daarna "Doom" en tenslotte "Vermassung und Kulturverfall" waarin hij volgens Peter Dodge tot "a stoic activism" komt.

(PETER DODGE: *Beyond Marxism. The faith and works of*

Hendrik de Man.-Martinus Nijhoff, The Hague.)

Al wie vroeger met Rik samengewerkt heeft, of hem aan het werk heeft gezien, kent zijn tempo en weet dat hij minstens het dubbele kan presteren van een gewoon mens. Het feit dat hij zich op tijd en totaal wist te ontspannen, zal daarvoor wel een verklaring zijn.

Gedurende zijn periodes van relax (het was soms maar een uurtje) vond hij in Vali een bron van rust, van geluk, van jazeggen tot het leven. Hij was zich daar volkomen van bewust. De wijze waarop hij haar toesprak, waarop hij haar aankeek, sprak boekdelen. Nooit heb ik een man zijn vrouw met meer tederheid weten bejegenen. Op haar verjaardag schreef zij: ".... aan Rik's arm binnengeleid in de woonkamer, die hij versierd heeft met pinksterrozen, anjers en delphinium. Tussen de bloemen de geschenken: een badmuts, een peterseliemolentje, een zonnehoed .... Daarna was ze gelukkiger dan een filmster, die met diamanten overladen wordt. Voortdurend vierden zij verjaardagen: "vandaag feestmaaltijd ter ere van onze eerste ontmoeting, of "onze eerste kus" en zelfs "onze eerste pot-au-feu B.B.B." Het menu van deze feesten was niet gevarieerd: er waren altijd champignons, in soep of brood, met eieren, enz... De stemming was er niet minder om.

Tussen de zwaardere werken in, schreef Rik twee boeken over visvangst: "Fliegenfischen leicht gemacht" en "Anglerfreuden". Het eerste geldt vooral in Zwitserland nog steeds als een standaardwerk voor de visser met de vlieg.

Een grammofoon en enkele klassieke platen, door Tante Rösi geleend, brachten groot geluk in huis. Vali schreef: "Wij luisteren naar muziek, wij zijn stil en innig gelukkig. Iets later: "Wij zijn naar het circus geweest: Rikske heeft gelachen als een kind!" Het mag zonderling lijken dat hij die lacht om het malle gedoe van de clowns, zich tevens buigt over de symptomen der verwording van onze beschaving. Dat hij die ons leert, met welke vlieg wij de forel kunnen verschalken, ons tevens waarschuwt voor het gevaar van de ondergang der westerse cultuur. Bij nadere beschouwing verklaart het één misschien het ander.

De ware vernieuwer, zowel in de gedachten- als in de kunstwereld, die uit het diepst van zijn gemoed de wijsheid of de inspiratie putten moet, heeft behoefte aan deze tegenstellingen terwille van het geestelijk evenwicht. Bach improviseerde quodlibets met zijn muzikaal kroost en schreef een "kaffee-kantante" om van de kerkmuziek te bekomen. Rik was, naast talrijke andere, een treffend voorbeeld van deze wet. Daar hij een aangeboren humor bezat, kenden zijn malle invallen geen grenzen. Zijn spotlust richtte zich ook tegen zichzelf. Gedurende deze jaren van ballingschap correspondeerden wij dikwijls in limerick's of in rijmen, liefst om met onze eigen gebreken en kwalen de draak te steken. Ook soms met

minder aangename avonturen of toestanden. Deze laatste waren er voor hem in voldoende mate. Zo bv. de rattenplaag in het huisje te Greng. De ratten liepen er over de zolder, in dichte drommen, altans naar het geluid te oordelen: "De ruitery is in aantocht" zei Rik dan. In de nachtelijke stilte leek het of zij het gebinte van de woning doorzaagden. De pachter kwam vergift strooien. Nadien werd de stank der dode ratten, vermengd met de weeë lucht van de varkens, zo ondraaglijk, dat Rik besloot: "Dan nog liever de ruitery!" En daar is het dan bij gebleven. Plots leek het alsof Rik weer in de herinnering was komen opdagen van zekere intellectuele kringen, buiten België wel te verstaan. Hij werd herhaaldelijk gevraagd voor radio-lezingen en voordrachten. Er was zelfs sprake van een leerstoel in Zwitserland. Een stralende Vali ging dan mee op reis. Het zal, voor Rik, een grote morele voldoening geweest zijn, weer gehoor te vinden. Het doceren zat hem immers in 't bloed. Hun laatste winter was bijzonder hard in wat Vali trouw hun "paradiesli" noemde. De overstroming, de koude, de ratten, het herhaalde zich alles met dit verschil dat Rik nu wist niet meer in de woestijn te preken: zijn werk werd voltooid, zijn boeken verschenen, hij werd op spreekbeurten gevraagd. Op 1 februari 1953 vierden zij hun achtste huwelijksjaar. Vali schreef: "Samen naar Mozart's klarinet-kwintet geluisterd. Het lijkt of het voor ons en onze liefde geschreven werd."

Op 6 maart schrijft Rik: "EINDE" onder "Gegen den Storm". In deze laatste lente gingen zij saam naar een weide, om er gele koekoeksbloemen te plukken. "Wij kwamen te laat, schreef Vali, zij waren uitgebloeid. Toekomend jaar zullen wij terugkomen, als het God belieft". Het heeft niet mogen zijn!

Rik heeft zijn bannelingsjaren in armoede gesleten. Ook vroeger had hij nooit naar materiële welvaart gestreefd. Uit al zijn doen en laten, gedurende zijn laatste tien levensjaren is gebleken hoe hij trouw is gebleven aan wat zijn eigen natuur hem voorschreef: eerst en voor alles een onbaatzuchtig denker te blijven, een strever naar vernieuwing, naar verbetering, een goed mens!

Zijn armste jaren waren ten slotte de rijkste aan arbeid, geluk en liefde.

Yvonne De Man.

* Met dank aan mevrouw Jeanne Polak.

- (1) Voor een volledige bibliografie van Hendrik De Man verwijzen we naar: Wouter Steenhaut, Bibliografie van werken van of over H. De Man, in: Hendrik De Man, Persoon en ideeën, Deel VI, pp. 255 - 405, Antwerpen, Standaard, 1976.
 (2) Hij werd bij verstek tot 20 jaar gevangenis veroordeeld.

Arbeidersjeugdkamp te Ukkel, pinksteren 1930: Gaston Brugmans, Louis Major, Tuur De Sweemer, Gust De Muynck, Piet Van Sitteren, Karel Hofman, Bert Van Kerckhoven. Op de tweede rij: Cyriel De Swaef, Tine Hannick, Yvonne de Man, Jan Van Overloop.